

ШЫҢ

Совет Эвилелини Коммунист партиясынын Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттеринин, ажылчы чоннар депутаттарынын область Советинин органы

Тыва автономнуг областын колхозтары болгаш совхозтары тараа белеткелиниң планын күүсеткен

Тыва автономнуг областын колхозтары болгаш совхозтары тараа белеткелдеринин күрүнө планын хуусаа бетинде күүсеткен. МТС-теринин ажылдааны дээш тывыскан счөттөр ёзуулар тараа дужаалады урүгүчүлөп турар. Колхозтар болгаш совхозтар чазын тарыры тараа культуураларынның үрезинин, магадылал, үрезин болгаш мал чөмөринче шилчир фондустарын урушкунун чорудуп турар. Колхозчуларның күш-хүннеринге тарааны берип турар.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНДА

Областын колхозтарында болгаш совхозтарында дүжүт ажаап алышыкынынын чорудулгазынын дугайында

СЭКП Тыва обкомунун бирозу областын колхозтарында болгаш совхозтарында дүжүт ажаап алышыкынынын байдалын көргөш, областа тараа дужаалагынын планын нитизинде күүсеткен. Эриин районун дүжүт колхозтары, а ол ишкеш өске-даа райондарын чамлы колхозтары дүжүт ажаап алышыкынын чөдөрүнүн күүсеткен деп чүвени демдегелди. Ылча-даа, партиянын элөөн хөй райкомнары болгаш райкүсөмнар өсүгү хүнерин дүжүтүлдө дүжүт ажаап алышыкынын хөдөөн ууртуну сулараткан, өш түнелинде областын хөй-хөй колхозтарында, а ол ишкеш чамлы совхозтарында тараа дүжүтүлдө сымла турга болгаш бастырылган тараанын шанварга чыда өсүрүнү айымын тургустуна берген.

Мону барымдалаан, СЭКП Тыва обкомунун бирозу дүжүт ажаап алышыкынын талазы-биле ажылдарын доп-доран күнделдирерине болгаш ажаап алышыкынын 1954 чылдын октябрь 10-га чедир дозар хандырыны-биле шиптирлөп хөмчөгөри алырын партия райкомнарынын секретарларына, райкүсөмнарлар дарагаларына, МТС-тер болгаш совхозтар директорларына, колхоз даргаларына хулаоткен.

Ол соругта-биле коьбайн буртугун дун-хүн чок ажылдарын чедип ап, коьбайнарын ажынынын харымсалгазын тускай даалгалык партияни организаакен.

Шефчилерин дужалааны

Ызмада механизация училешинин коллектив дыштаныр хүнде «Черба» колхозун күсүк дүжүт ажаап алышыкынын дужалажыры-биле баргаш, 6 тонна кызылгасты арылган, 10 тонна 130 килограмм кызылгасты кургаташ, күрүнеге дужаалааннар.

Бүгү күштерни тараа ажаап алышыкынын дүрген доозарынче! Дыңнакчыларның дужалачызы

Элбөкшидиг дүжүтү чидирит чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа белеткелдин дүргөш соругта-биле белеткел совет-шөпчөлдүн диньачылары сентябрьның 15-тен 29-ка чедир Каз-Хем районун дөрт колхозтарына болгаш Би-Хеминиң «Өвк» совхозунга шеф ажыдын чоруткан. Ворошилов аттыг колхозка 17 важи эш Шипкинин ууртаны-биле дык хөй кызылгасты манче сөөртүп кургатыпшыан, 500 тонна саванын бөзүп сарааткан. Шефчилер 12 хүн 306 күш-хүнү кыдыр тургаш 845-ти ажалдаан. Бо талазы-биле эштер Казан-оол, Көмбү, Базаан, Прит олар организаакчы мурзачымын илереткен.

Эш Селинин «Большевик» колхозка чоран 8 кижини бригаданы база эки ажалдаан. Олар 2 мул дөргөшчү метр планын өшкөн, 123 тонна кызылгасты арылган кургаташ, күрүнеге дужаалаан.

«Тинделге» колхозтун дүжүтүнде дужаалажы берген 15 диньакчыларын эш Бералин ууртун чоран. Олар 14 тоннага 700 тонна тарааны кургатыпшыан, оон 280 тонна кызылгасты белеткел пунктузунда дужаалаан. Автомашиналарга тараа чүдүрерине эштер Саваар-оол, Лубан, Сакты-Сарыя, Шомбун олар кызылгасты илереткен.

Мон-биле кады ол бригаданын кежигүнү эш Кошкен барган соругтазын күүсеткен, колхозтун дүжүтүнде багыт дужаалажынын база айттыр хөреж. Ылча-даа бригада нитизинде эки ажалдаан, 338 күш-хүнүн орунуна 736 күш-хүн кылдырган.

«Өвк» совхозка чоран 17 диньакчылар эш Нурлаттин ууртканы-биле 14 хүн 270 тонна кызылгасты арылган кургаташ, шиптузун белеткел пунктузунда кырген. Ол ишкеш 150 тонна саванын болгаш 20 сарааттарын тургатуу берген.

Баштайгы күчөөдөр организаакчы ителөөн (2 арын). СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ОН ЧЫЛ ОЮНГА УТ-БУШТУР: П. Гусев. — Бастың төрөөн хөдөөне (2 арын). Мал кыштагалдыныкынынга белеткелди күштедирер (2 арын). ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ БОЛГАШ АГНТА-ТОРЛАРГА ДУЗАЛАМЧЫ: Х. Сейфулин. — Совет Эвилелинин составына Тыванын киргени — төөгүдүг уруг болушкун (3 арын). Кылат Улус Республиканың беш чыг ою (4 арын). Кылат Улус Республиканың беш чыг оюна холбаштыр Улан-Баторга болгаш байырлыг хура (4 арын). КНО-нун Кол Ассамблеянын IX сессия (4 арын). Англианың лейбористтик партиянын конференция (4 арын). Барына Германияның ажалчы чөпчөкчүлүк төлөөлери ГДР-де чоруп турар (4 арын).

Индий киноларның фестивалы доозулган

Сентябрь 23-тен 29-ка чедир бир неделаның дүргүзүндө Москвага болгаш чурттуң өске-даа хоорайларына Индия кинофильмдеринин СССР-ге бир дугааргы фестивалы доозулган.

Индияны «Или багч чер», «Доанчы», «Шууган» деп кино чуруттарын москвалык кинофестивалы көргөннөр. Олар Москвада 49 театраларына, культура ордундарына болгаш клубтарына үнгөннөр. Недел дүргүзүндө ол фильмдерин бүдүн чартык миллион ажыг кижя көргөн.

Индияны кино чүдүтүгүн ажылдакчыларын совет көрүчүлөр-биле ужурашыкыны совет болгаш индий уругтарын чүрөштү ханымалдан байырлааны күчүдүг көргүзү болган. Индиядан келген ажалчылар Владимир Ильич аттыг заводтун, Н. В. Сталин аттыг автотранспорт ажалчылары, «Мосфильм» ажалчыларынын коллективинин уругчу ажалдакчылары боттарына илбиле күзөп алганнар. Индий артистерин болгаш режиссерларын «Ударник», «Форум» кинотеатрларга көрүчүлөр-биле ужурашыкыны болган.

Фестивалга көргүзөр индий кино чуруттар чурттуң кино экранына калба-биле үер. (СЭТА).

Черниң физиказы

Геофизика азы черниң физиказы — чер картынын тургузуун, оон бот-шыннын болгаш мыда болуп турар чүдөлдүн дугайында эртем. Черниң көжүлдүнн төөгүзү, тургузуун оң ажалчыларын өөренири эртем болгаш практика талазы-биле ууг ужур-дузаалы.

СССР-нн эртемнөр Академиянын геофизика институтунун директорунун орманчызы Е. В. Карус институттун коллектив черниң тургузуун өөренириге ууг чөдөрүнүн чедип алган деп СЭТА-нын корреспондентинин диньакчызы. Геофизиктиг шипчиле кыдыры-биле элөөн хөй чак аргаларын тургускан. Черыччар «шмээр» турарын азынз-бүгү электри токтарын, электри сорунзаларын чалгыларын мыда соксаал чок шимчөөкчү канчаар болуп турарын тудуп алыр диньакчы хөрежесинде-биле аш чөдөрлөр хандырылган.

Академик Г. А. Гамбургтең болгаш өске-даа эртемдеринин сейсмология (чер шимчөөкчүлүк өөренири эртем) шипчилерин чөй арганы нефть, хөмүр дым болгаш ажалчы казылгалар хайып көрү жеде ажалдагынын турар. Бо арга шипчилели өш-не азы-бүгү ханларга — элөөн каш метрлерден он-он километрге чедир чөдөр арганы берип турар. Черниң ханы калтырын өөренир болушун арганын ажалдап, саймартыпшыан, академик Гамбургтең Ортакы Азия районунга чер картынын нити ханымалынын ортуна-биле 50 километр болуп турарын илереткен. Бо районнарың бирээниге «Даргалар диньакчы» өске-биле чугаалаарга чер картынын адалы калтырын база-ле өөренир көргөн. Инженер-геология шипчилеринин чөдөр даш болгаш руда делден тывар ажалдар-биле холбашкан элөөн хөй белин шипчилер сейсмология станцияларын аи организаакан.

СССР-нн эртемнөр Академиянын корреспонденти кежигүнү А. Н. Тихонов болгаш физика-математика эртемдеринин кандидаты А. Г. Пьянов чер карты-биле эртем турар өөренирликниң элекчи сорунзаларын чалгыларын ажалдап чалга үндөшүлөгүн, электри-биле шипчиле калы-даа угаанышкыны-биле породаларын ханы чыгарынын болгаш бот-шынзынын дугайында түнел кылып болур.

Хөвү ажалдарынын үезинде даг порондарын сорунзалык бот-шынчы диньакчыларын өөренир хөрежесинин профессор А. Г. Калашников чогадып кылган. Профессор Ю. В. Ризничек болушун ажалдакчылар-биле кады чер шипчөөкчүлүк чалгыларын өөренирликниң лаборатория өөренир болгаш «сейсмоскоп» деп хөрежесин ажалдап кылган.

Бо үеде чурттуң бүдүрүчү күш-хүнүн өшөн сонгаар көжүлдүнн болгаш оон бойтус байлактарын ажалдаар соругтын шипчилеринин шипчилелдиң геологияты аргаларын шипчиле практикамын улам калбак хөрежесин ужулду. Бо бүгү болза, күрүнени хөдөөннн миллион-миллион рубль камналгаш улус ажалчы-агынын ууг ажалчы берил турарын бар дужулаа көргүскөн.

Эштер Теренин, Боронин оларның коьбай агрегаттары дык эки ажалдаан. Оларнын кайымы-даа 300 гектар тараа культуураларын ажал алган. Тараа ажал алышыкынын үезинде коьбайлар коьбайларын чангыс шакта-да анал тургускан. Олар машиналарын бүгү күш-биле ажалдаш, нормазын ажыр күтседин турар.

Койбайлар тараа культуураларын чамдык үчөстөргө дык хөй тарааны бастырып, гектар бүгүндө 25 центнер чедир дүжүтү ажал ап турар. Ол болза, механизаторларын кымык күш-ажылын түнели болур. Тараа культуураларын ажал алышыкыны-биле черделештир совхоз району бир дугарында күрүнеге тараа дужаалажынын планын дөдүрү күтседин болгаш келир чылдын дүжүтүнде белеткелди чорудуп турар.

Эш Морозовтун дугурагалы-биле механизаторлар шипча үрезинер арылгышкынын болгаш урушкунун талазы-биле ажал ханымалынын чоруп турар. Шипча күш-ажыдын организаакчыны эки тургустунган. Мыда ажалчылар боттарынын оналгы ажалдар черин болгаш күзөлгезин эки билер, кижя бүрүзү өөлөгө ажалдар мурнула шипча өргөкчүлүк оналданы ап турар. Ажал диньакчы, хүнүс-даа соксаал чөк. Машинист эш Казановичин ууртугалы-биле «Кузбасс» деп тараа кургалык машина белдик бүдүрүчүлүг ажалдакчылар болган.

Улуг-Хем районун Мичурин аттыг колхозунда

Улуг-Хем районун Мичурин аттыг колхоз (даргазы эш В. Базаан) 1954 чылдын чыкы хөвү ажалдарын агротехника чүрүмүн ёзуулар чорутканынын түнелинде колхоз чагай дүжүтү өстүрүп алган. Колхоз күсүк дүжүт ажаап алышыкынын, күрүнеге тараа дужаалажы, МТС-ге натуре төлөөкчү база үрезин чөдөрүнн эгидерин хуусаа бетинде 136,8 хуу кыдыр күтседин, районун колхозтарын бирги черин элөөннөр.

Ам үеде, колхоз 1955 чылдын үрезин шипчилеринин 47 тонна 754 килограмм кызылгасты, 66 тонна 828 килограмм саваны белеткен.

Коллективтиг керээ болгаш оон ужур-дузазы

Совет кижилерин материалдык болгаш културалык дөңгөйлөп чайгылыш чокка бедилер бистин партияны болгаш чазактың дөңгөйлөү болур. Коллективтиг керээ болза, улус ажал-агынын улам ийи саймартырыңче совет кижилерин бүгү күштерин мобилизаап, бүдүрүчү күштерин улам бедилеринге ууг рольдуг.

Социалист бүдүрүлгелерде коллективтиг керээ болза, бүдүрүлгө черлеринде ажал-агы талазы-биле политиктиг документи болур. Коллективтиг керээ ону чарган бүдүрүлгө черлеринде ажалчыларынга болгаш инженер-техниктиг бүгү ажалдакчыларын шиптузуңга хамааржыр. Мыда айткан чүдөлдүн күтседин чорук коллективтиг бүгү ажалчыларын хулаоткен. Коллективтиг керээ ханымалы мурнуула күрүнени берген планын оналдаан өй-шанды күтседин, күн-ажыдын бүдүрүлгө бедилерин, продукциянын бот-үезин чингедерин, бүдүрүлгөн шипти куралдарын дозуу-биле ажалчыларын, социалист чарышты калбартырын, мурнакчыларын дужулааларын неперидерин, өртем болгаш техникаын чедипшинерин диньакчы-биле шипчиле алырын негер турар. Мон-биле кады коллективтиг керээ болза, ажалчылар болгаш инженер-техниктиг ажалдакчыларын материалдык байдалын экижидеринге улаган болуп турар. Бистин чуртувуста кижя бүгү ажалдар, өөренир, дыштаныр өргөткөн. Назыла кыраанда, ажал кыдыр арганы окуганда материалдык хандырылга азыр өргөткөн.

Коллективтиг керээни күтседин түнелинде бүдүрүлгөн ажал-чорудулганын чөдөрүнүн ууг хамааржыр. Мынчангап, коллективтиг кежигүннөр коллективтиг керээни күтседин ургүчү чедип алырыңче болушун бүгү күш саваны, мыда айткан чүдөлдүн шипти сагымын администрация черинде негер. Коллективтиг керээ алган хулаоткелерин дугурушкан ийи тала кызыл-даа ханымалы күтседин турар үзүлүр. Оон күтседин түнелинде коллективтиг бүгү кежигүннөр билген турар ужураут. Ол чорук, коллективтиг кежигүннөр көрөгө дөрт хамаарызын айтып турар. Мычарга, коллективтиг кежигүннөр чүдө күтседин түнелинде негер-биле кызылгасты, харин керээне алган хулаоткелерин күтседин хулаоткелди.

Администрация чери ажалчыларын болгаш инженер-техниктиг ажалдакчыларын негелдеринин диньакчы болуп ужураут. Чүдө анал үндөшчү, ол, коллективтиг керээде айткан чүдөлдүн чөдөрүн күтседин шипчилер.

Бо чылым коллективтиг керээдерин чарыкчан болгаш белеткел эртем 1953 чылдазында болаарга бистин областа элөөн организаакчы болган. Областын профсоюзлар организаакчы-биле бүдүрүлгө черлерин аразында ам үеде коллективтиг керээ чарыкчан. Коллективтиг керээ болушун күн-бүрүдөгү практиктиг ажалдарына ууртулга болдуруп, оон күтседин ургүчү ханымалы, коллективтиг кежигүннөр оон ужур-дузазын таймырлап турар ажал-агы болгаш бүдүрүлгө черин бистин областа хөй. Ызымалды аш-чөк комбинаты (директору эш Ананин, партия организаакчынын секретары эш Викторова, профком даргазы эш Яковин) бо дугайында чижек болур. Комбинат коллективтиг керээни чарган күндө элөөн, оон күтседин чөдөр бүгү күштерин мөңгөп, күтседин ханымалдын доктаамал боттандырып турар. Бүдүрүлгө хурадалыга коллективтиг керээниң төлөөлөдүн болгаш оон күтседин-биле

БҮГҮ-ЭВИЛЕДИН КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИНИН ИЙИ АЙ ИШИНДЕ АЖЫЛЫНЫН ТҮНЕЛИН КЫЛГАН

Ол үеиң шипинде делгелгеге 6,5 миллион кижя чоран, оон шипинде 140 мул өскүрүстүлөр. Делгия залдарына болгаш павильоннарга 400 хире лекциялар мочунчуган, көдээ ажал-агы бүдүрүлгө элөөн ажал-агы айттырларынын талазы-биле көдээ ажал-агы мурнакчыларын чүс-чүс беседаларын, тускай орманчыларын консультацияларын чоруткан. Сентябрь 30-де делгелгениң конференция залына төп областарын болгаш Украинаның аш тарыкчыларын ужурашыкы болган.

«Тараа» павильонун лекция залына Сталинч шипчилер ийи тапшыр лауреалы профессор З. Роговин хөмүр даштан, сүттен болгаш мыштан торгу кылып алыр дугайында лекциянын номчаан. «Манекти» лекция залына Грозный областын

Октябрь мурнунун чарыгы

Ызымалды туубу заводун ажалчыларын, инженер-техниктиг ажалдакчыларын Октябрьниң социалист Улуг революцияны ужен чөдү оюна чөдөрликниң ужуражыны чарышты улам калбартып турар. Туубуну хөдөөнн чыламын бүдүрүлгө ажыр күтседин.

Кызыл-Мажалык (Телефон-биле). Барың-Хемчик районун колхозтары күрүнеге тараа белеткелдин планын сентябрьның 30-де 103,6 хуу күтседин. «Барык» совхоз бо талазы-биле хулаоткел 129,5 хуу, «Комсомол 30 чымы» колхоз 111 хуу, «Кызыл тараачын» — 107,5 хуу күтседин. Ол колхозтар дүжүт ажаап алышыкынын октябрь 2-де база доозулган, а район нитизинде 73,6 хуу ажаап алган.

Машина-трактор станцияның механизаторлары-биле колхозчу тараажылары ууг хожуулашкында артыпшыан. Нити тараа культууралары 912 гектар, октябрь 2-ге чедир 565 гектар тараа сылта хөвөр. Бай-Тайга район күрүнеге дужаар тараанын нитизинде 110 хуу күтседин тургун, ол колхоз хулаоткелни аргата чедирбөөн.

Колхозтун өске-даа ажал үчөстөртөрүндө байдал база эки өвөс көргүзүлгөдүн. Мыдын кымын ажалдарына белеткел дык чөдө, ылагы ситен белеткел планын чүдө 59 хуу күтседин, саван, мажына бөзүп алыр айттырынын кымыда көдөрбөй турар.

БАЙ-ТАЙГА (Телефон-биле). Сталин аттыг колхозта дүжүт ажаап алышыкынын

Улуг-Хем районун Мичурин аттыг колхозунда

Улуг-Хем районун Мичурин аттыг колхоз (даргазы эш В. Базаан) 1954 чылдын чыкы хөвү ажалдарын агротехника чүрүмүн ёзуулар чорутканынын түнелинде колхоз чагай дүжүтү өстүрүп алган. Колхоз күсүк дүжүт ажаап алышыкынын, күрүнеге тараа дужаалажы, МТС-ге натуре төлөөкчү база үрезин чөдөрүнн эгидерин хуусаа бетинде 136,8 хуу кыдыр күтседин, районун колхозтарын бирги черин элөөннөр.

ПАРТИЙНИ АМЫДЫРАЛ

Партия организациясының отчёт-сонгулдалыг хуралы

Сентябрь 28-те авторотаның партия эге организациясының отчёт-сонгулдалыг хуралы болган. Отчёттуг реңид дүртүндү да партия эге организациясының чорук ажалдарының дугайында эге организация секретары эш Баянтин отчёт иделек кылган.

Авторотаның партия эге организация эге отчёттуг реңид дүртүндү бугурууге коммунистерниң авангардыг ролун беддериниң, күрүениң планын оңалгаларын жүсөдиринче коммунистерниң болган коллективниң бүгү келечтириниң күжүн мобилизацияны таям-биле элөөн ажалдарын чоруткан. Болдукта бугуруу мурунуо садынган ажал-агыллык сорулгаларын жүсөдир таям-биле элөөн чедившилерниң болган.

Имчаарга оң-биле кады партия эге организациясының болган оң секретары эш Баянтиниң ажалы улуг четистерниң болганын алерөөн.

Оң кылган отчёду дыка эреңгей болган чыраачы эш Таратчук шындыг шүгүмчүлөөн. Эге организацияны болган администрацияны ажалдарында улуг четистерни болган оң чыдагалык эш Баянтиниң тоғарай чугалаалык таям-биле элөөн деп оң демдегелен. Партия эге организацияны коллективниң ажалдарында ханы кирбей, массадан коорук ажалдан турган. Ажалчыларны болган кешер-техникти ажалдагыларын ортууна келтиргенде ажалдарын өксөткөн.

Эрткен 8 айларны бугурууге планын чыгуу-70 хуу күсөткөн.

Коллективте күш-ажалды сагыла-чугуруу юшкак. Ажал шакы уер, ажалга кырык келер чоруктар иш-чангыс кыж-лерде бар. Коммунист Ретиников ажал шакында арагалат турган. Партия эге организацияны секретары эш Баянтин, авторотаның командиры эш Пролой ол четистерни узуулар таям-биле чогуу демчелерин албай, оң-биле эл-кешип турганар.

Партия, комсомол, профсоюз организациялары болган авторотаның администрация чери социалниң чарыкты калбар-тарында сагыш салбай турарын коммунист эш Третьяков шүгүмчүлөөн. Бугурууге социалниң чарык денди эреңгей чорук келген. Партияны ажалчыларны ортууна журналистарны дүрүлгүлөөн иштериниң, оларны элөөн саванын дедивейн турган. Коммунист Заузин бугуруу муруналы дүрүлгүлөөн өксө ажалчыларды чакырып турар. Социалниң чарык эш Заузин өксө эш-өрү ажал каарга ажалып турган. Моң-биле кады эш Третьяков ма-ришталарың септелгенди шындыктың быгайып айтып, эш Баянтин машина партияны ажалга белен азы белен элөөн сонугуравай келгенден оң бай-далын билбес болуп турган. Септелгенди хууууа дыка урун. Машиналарын чугу-гула артык келетери болган материал-дар чок. Бир өрөөндө бир дүн иш-тинде кылды турган-биле 16 оорук херелетип турган бир машинаны 16 хо-нуу септөөн. Моң түнелде тараа ажал ажалчыларын чугула үзөндө авторота ажалга бүгүн белен элөөн кы-рыкын. Септегенди машиналарын кы-надык кылбай турар. Оң таразы-биле эш септелгенди машиналар ортка урелип тургулаан.

Саял бергенер партия эге органи-зацияны иштин ажалдарында бар чет-истерни база-а чиди-биле шүгүмчү-лөөн. Отчёттуг реңид дүртүндү эге организация 10 катан хуралда. Аңа партия организацияны болган кол-лективни амыдырамы-биле холбошкан 23 айтырларын чугалашкан.

Ол хуралдарын дыка чымыс идея-лыктыг денелге, белеткел чокка, та-лаш-биле эртерип тургулаан. Мычтанг коммунистерниң хуралга киржилеги иделей чок болуп, ажалды четистер-инге шүгүмчүлөөн болган бот-шүгүм-чүлөөди калбартайп турган. Коммунист эш Заузин партия хуралдарына үрүл-чү иделей чок киржин келген. Болуп турган хуралдарын чугула 4-тууну про-токолун хоорукче кыргын. Эге органи-зация ажал планын быдырайып, а чамлык айларга план белен чок ажалдан турган. Ретиников, Таратчук, Заузин олар бол-ган өксө-даа чамлык коммунист пар-тияны ажалдарын ак-сеткилдиг күсөт-пейн турарлар. Шүгүмчүлөөн кызар ба-за оңу истен сүрер чоруктар чамлык коммунистерниң таям-биле бар. Чижэ, техорук эш Зубков оң ажал-ды бар четистерни шүгүмчүлөөн чолочулары бурууулап, оларны эре-ңинде машинаны кадыг бир кескери чок аларга бербейн турган.

Администрация чери болган партия эге организацияны кадрлар-биле хун-буруу-ду ажалын кошканып, оларны ажалга ийиң таарыштып тургуларын айтырларын сонугуравай турган. Кадрларны киж-илериниң ажалы быгай чорутуулан. Ажалчыларны ажалга доткан ажал-даас чорук хей. Чолочуларын болган өксө-даа ажалдагыларын ажалдык байдалын дугайында штер Пролой болган Баянтин олар сагыш салбайн, чугула боттарынын буруууун ууу-ледиң чуй кызыгына өлөкшп келгенер. Техникти өрөөдирин чорутуулан. Кол-лективни келтиргенден ортууна лекция пропаганда элөөн чорутуулан. Бот-тымынгар урун-чугула бугуруу мынча-га чедер организациядаан.

Администрация кадрлар-биле хун-буруу-ду ажалын кошканып, оларны ажалга ийиң таарыштып тургуларын айтырларын сонугуравай турган. Кадрларны киж-илериниң ажалы быгай чорутуулан. Ажалчыларны ажалга доткан ажал-даас чорук хей. Чолочуларын болган өксө-даа ажалдагыларын ажалдык байдалын дугайында штер Пролой болган Баянтин олар сагыш салбайн, чугула боттарынын буруууун ууу-ледиң чуй кызыгына өлөкшп келгенер. Техникти өрөөдирин чорутуулан. Кол-лективни келтиргенден ортууна лекция пропаганда элөөн чорутуулан. Бот-тымынгар урун-чугула бугуруу мынча-га чедер организациядаан.

Коллективни агитаторлары СССР-ниң Дээди Советинге сонгулдалар болуп эр-генден бөр бугуруу ажалын сөксөт-канын шын элөөн эш Пролой шүгүм-чүлөөн. Ажал солуп бо чымыс чугула чы-гыс-даа катан бир байларды хунуң таар-ыштыр үгөн. Бугурууге хуралдары то-вар. Комсомол, профсоюз организация-лары администрация черин ажалына эш дуулашайн, бугурууге ажалдык хурал коорук ажалдан турарын эш Пролой буруу шап шүгүмчүлөөн. Авторотаның комсомол организацияны өксөткөн орту-дунга ажал чорутуулан, оң коорук ажалдан турган. Партия организация-ны секретары эш Баянтин комсомол ор-ганизацияны ажалын сонугуравай, оң хуралдарында-ла өлүрүшкөн турган. Партия хуралдарын шиптирлериниң күсөткөн органиаставайн, күсөткөн хуналдыан-даа чорутуулан келген. Эге организация секретары эш Баянтин негедде чок ажалдан турган. Эш Баянтин партияны келтирген дымбарын өй-шак-ла хавирбайн турган. Чамлык коммуни-стер 2-3 айлар иштинде дайымы төлө-рейн турар. Коммунист дайымы төлөр дөш чедө бөргө эш Баянтин—«кежигиң дайымы хавирар майкы чок тур, сон-да болгай аан»—дөш албайн турган.

Партия эге организацияны болган администрация черин ажалында бар четистерни оң өксө хуууа-ла уууу-ла-рычте уулаган тоғарай шиптирлерин отчёттуг хурал хуууула алган. Бугурууге планын күсөдир дөш демиселге коллек-тивни келтиргенден бүгү күжүн шын органиастар дугайында сонугурадым болбас чугула сорула авторотаның му-рунуа туруп турар. Оң чедившилерни шиптирлеринге коммунистерни аван-гардыг ролу бөзөн турар ужуруг.

Т. ЮН.

Баштайгы кичээлдер организациястыг эгелөөн Кызыл хоорайда

Областың культура эргелелиниң типо-графизацияны партия организацияны пар-тия чырыдышыкының чыа өрөөдиге чылыгы белеткелди элөөн организациястыг чоруткан. Кыс каа өрөөдирин дынасыч бургууун шын шипи амыр күсөдир ба-рымалык 2 политбүлгүнери, комсомол-чуларын болган ажалдарын 1 полит-школанын тургуларын баш бурунгар шиптирлерин турган.

Нинти досталык турум суугар, ок-тябрь 1-де бөлүмнери болган полите-школанын баштайгы организациястыг кич-ээлери эгелөөн. Партия төөгүн өрөө-нүр чок хевирин ийги чыгы бөлүмү бо чымыс өрөөдирини Дочу куретү VII бөлүндөн уламчылар.

Кичээлери өрөөдиге чымын бүгү дүртүндү организациясты болган бекя денелге чорутарын айтырларын пропагандастер-биле кады бүгү дынасыч-лар дугуруу алганар. Политшколаның болган бөлүмнериң даргалары сонугу-ган, кичээлдер чорутар дүнер бүгү дың намыска билдинер кылдыр досталык-кы.

Жданов аттыг колхозта 16 дынакчы-лык политшкола (пропаганда эш Ола-кай) «ВКП(б) төөгүзүң Дочу куретү» IV эгеден, 21 дынакчылыг комсомол-дук политбөлүмү (пропаганда эш Чур-лук) IV эгеден өрөөн эгелөөн. «Комму-низмче орук» колхозта 3, «Искрада» 2 бөлүмнөр, база өксө-даа колхозтарда пар-тия өрөөдирлери организациястыг эгелөөн.

С. ТУШКОВ.

Урезин белеткели

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң та-раакчылары эки шынарыг урезин албек-шидиг дүжүкте үндөсүн болурун медрес-ди билди, ол айтырыкче улуг кичээлге-ни салып турар. Урезин учостогуну та-раазын комбайндан хуууу алган, оңу курдап, арман уруп турар.

Сентябрьны 28-ге чедер колхоз кы-зылгаска 120, сулагга 300, чингетарага 50 центнер урезини арман урган. Ол ажалда тускай эвено онаагыл ажалдан турар. Ол шык келер чымын дүжүл-ге колхоз 150 центнер картофель урезини база уруп белеткөөн.

Эки ажалдыг массовик

Сүт-Хөл районуң «Сталинчы орук» колхозта кыла өгүн эргелекчин ком-сомолчу Марта-оол чоңун ортууна агитация ажалын эки чоруду турар. Ол, бригадаларга дүн-хүн дивей ажалдан ту-рар болган лекция, беседаларын үрүл-чү чоруду турар.

Эш Марта-оол колхозчу амык өскө-нөрдү кирдиге-биле оңи концерти органиастааш, достуг шактарда колхо-чуларга көргүзүп турар.

С. БОРБАН-ООЛ.

Узбек ССР-де

Ташкенттин консерва заводу чаа дүжүттү кат-химистерин болган но-галарын ажалдан кымын турар. Шандын ажыр чүс-чүс муң аны-бу-ру консерваларын кымын үндүргөн.

Чурунта: томат цези. Ажал норма-зын 145 хуу күсөдир турар комсо-молчу З. Фазлнева.

Фото Л. Партерини.

СЭТА-нын прессклещеи.

Трактористин эки көргүзүлгери

«Искра» колхозта ажалдан турар Чада-на МТС-тин трактор бригаданың тра-кторист эш М. Бертик-оол чыкып, күсөткөн ажалдарын кымык күсөдир келген. Чакы тармагы үзөндө 540 гек-тар черин ажалдан кылган, оң иштинде 390 гектар черин чакын тараан. Орток эки дүжүт үгөн. Ол-за үде трактор ажалдарын нормалын ол додур күсөт-көн. Тракторист 68 гектар чакын чери-ни ажалдан болган 61 гектарын дикалаан баа 92 гектар күсөткөн черин ажалдан, ажал нормалын хун-бүрдө 175—200 хуу күсөдир турган.

Тракторист эш Бертик-оол дүжүт ажал ажалчыларынга үрө-түнегид ажалдан болган эки көргүзүлгери чедип алган. Ол, дикалаан трактор-биле 14 ажал хунуу-не «Сталинге» 6 деп комбайн ажалдаан. Ол-за үде ол комбайн 187 гектар тараан кестирип, гектар бүртүндө 22—27 цент-нер кымылгасы болган арбаймы ажал алган. Комбайн-биле тараа ажалдагынын нормалын хун-бүрдө ажыр күсөдир кел-ген.

М. ЧУЛДУМ.

Колхозчу суур өзүп турар

Танды районуң Ленин аттыг көдө ажал-агыл артелиниң сууру чыл бүрү өзүп, чагайгып турар. Колхозчу суур тургуууну эгелөөндөн бөр чугула ажал чыл эркен. Ам суура турталганың 40 бакчыларын, дегем шоланы, магалини, чыгыс-ай хевирин чунар-бакчыны бол-гон тараа шыккалар ийи чери тулу тур-гускан. Оң онгыда нинтиниң маынга 8 чык кажаалар туттуган болган далган дөрбөзүнн түдү доостун турар.

Артелиң келтиргенде турталганың чыгыс-ай хевирин чык бакчыларын чыл бүрү нежекип турар. Оларын тудары-га халаа ажалгаар тулуг кыжын, дедир эгитпес болган ууун хуууулаң чедилер-ни берип турар. Партия биле чакыткы колхозчу суурун кижилериниң дугайында сагыш салышыкына колхозчулар пат-риотчу күш-ажыл-биле харынап турар. Бо чымын колхозчу суура телефон харал-дазы тургустунган, ам удаас радио дам-чылдыгы-биле база хандыртылар. Ам 40 ажал колхозчулар боттарынын бакчы-ларында радио шүгүмү кирип алары-биле артель баштар черинге билдиниш-кин кыргын.

С. ТУШКОВ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ОН ЧЫЛ ОЮНГА УТКУШТУР

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ХЕРЭЭВИС

Октябрьда Совет Эвилелиниң составы-га Тываның киргенден бөр он чыл өө-бүр.

Совет Эвилелиниң составына кирген бо 10 чымырнын дүртүндү бистиди об-ластың ажалчы чоңунуң коммунист партияны болган Совет чакыткы хун-бүрү дуулаштымы-биле бугуруу эконо-микти болган ажал-агыллык социалниң эгелерге чарык тургуларын таям-биле улуг ажалды чоруткан болган ажал-агыллык, культураның көдүрүш-күнуң база чоңунуң материалдыг чал-гы бойларын экижидерин херөөн-ге улуг чедившилериниң чедип алган.

Бистини областың экономика, ажал-агыл болган культурутуг өздөстөргө совет саяды улуг ролдуг болган.

Совет Эвилелиниң коммунист пар-тияның XIX съездининиң директивла-рында болган СЭИИ ТБ-ниң сентябрь бол-ган февраль-март Пленумунарың дик-талдарында социалниң туртка чоңун херелел чүдөдирини бугурууге кел-дүрер болган абзелкидиг тургуларын чугуламын айтышкан.

Коммунист партия болган Совет чакы-1947 чылдан эгелөөн, улетир болган өй-чөм бараанырыга үрөктөн салар өр-төктерин чыл санында тынгалдып турар. Совет Эвилелиниң ажалчы чоңуна ба-рамдын ам 1947 чылды өрөткөргө бо-роарга оң 2,3 катан чик өрөткөр-биле салып аш турар. Массалыг херелел ба-раанырыга өрөткөр чигелөөн «Базы чоңун салып алып артамын бедирин хандырар болган хандырар турар, совет рублдин курун быдылган, ажалчы-ларын болган албай-ажалчыларын бот-тур ажал тызырын болган колхозчу та-раачыларын орууганын бедидип турар.

Калбак херелелдиң бараанырыга чоң-чүк негеделин хандырар бараан саары-галын мон сонгар кондидери, салы-ның органиаста тургууун экижидер болган херелелкидери хандырарын културалын бедидер күрүнгөн, коопе-ративни болган колхоз салымын му-рунуа тургустуну турар. Социализм үе-лиде салыг болза, социалниң нинти-ледиг келтиргендерин аразына херелел чүдөдир хуууларын кол хевир, ажал-чы чоңунары өзүп турар хуу херелел-рин оң дуулаш-биле хандырар кол хевир болуп турар болган үр үде мычар ар-тар.

Күрүнгөн берип турар улетир болган аыл-чөм бараанырың обласче чыл-бү-рүдө көүдөр турар кыр сөрөгүдөгөниң үндөшкөн, обласче совет саяды 10 чыл-дың дүртүндү өскө болган сайыраан. Калбак херелелдиң бараанырың бугуруу үндүрүгенин таям-биле жүр улетир-тиң чедившилерни көдүлүшкөн, бистини дыкка сөрөгүдөгө болган колхозчи-лыктың көдө ажал-агыл продукцияны бугуруу үндүрүгени чыл келген тулук-жа өстүрүп турарын совет саяды калбар-тырына, бараан фондурларын дыка улагат-тырына, областың ажалчы чоңунарың экономика болган культура хөгжүдөнгө ийгили берген.

Обласча саядының 10 чыл иштинде хөг-жүдөткөн кол-вод совет организациялары-ның—херелел кооперацияны, аптека эргелелини болган БОГИЗ-тин—үрөк-төн салар бараан саарыгалының 1944 чылга болдогарга 1954 чылга 6 катан у-лагатканын, мычарга магазинерин, давкарларын болган майгыларын салыг четкилерин ийи чарык катан өскө-нөрдө тоғарай өскүр. Ол-за үенди иштинде улетир бараанырың салдары төрт чарык катан, аыл-чөм барааныры—барык беш катан өскөн. Чоңа чечен чогаал болган тускай литература салдарынын таям-биле ном салымын бараан саарыгалын барык ийи катан хей улагаткан чорук чоңунуң культуразынын өздөстүргөн дугайын херелелдиң турар.

Бистини областың херелелкилер коопе-ративни үрөктөн салар бүгү бараан саарыгалының нинти хемчөлөндө оңа бай-далды өзөп турар болган областың ажал-агыллык болган культуразынын чаар-тылганына база ажалчы чоңунарың ма-териалдыг байдалын экижидеринге кан-

чаар-даа ажак чугула ролдуг болуп ту-гар. Эрткен он чымын иштинде херелел-килер кооперацияны болуун ажал-чоруду-галының бүгү алырларына улуг чедившилерини чедип алган. Оң өздөсткөн саядыны болган бугурууге чорудугалы-нын өскөндөгү, кооперастатынган чоңун санынын болган хуучулар дайыраары-ның чымылгыны өздөсткөн өскүр. Херелелкилер кооперацияны үрөктөн салар бараан саарыгалын хей-инти-тин чөкөнгө херелериниң саарыгалы-был катан 1945 чылдан турганын 1954 чылга 5,6 катан улагаткан, мычарга, о-ло үенди иштинде обласче бараан кы-ры 9 катан өскөн.

Ажалчыларын болган албай-ажал-чыларын ажал-тызырын өскөндөгү, колхозчуларын болган күш-ажалчы арттарынын оруугаларынын дыка улагат-канына үндөшкөн, бараанырың чугу-ла чугула хевирлерин чоңа салары сөзүгү беш чымын дүртүндү, мычарга 1953 чылда дыка көүдөң: кондитер кымыл-га 4,4 катан, йог продукттары—2,8, үнүш үгү—3,2, чыгар—2,6, хөвөд-салып пестер—9, дүктөн кылган пестер—1,5, торгу—3, ажал-агыл саваны—15, хөм өйдү—4,7 катан улагаткан. Чугула сөзүгү 5 чыл иштинде болган чоңа 5756 дээрарын машиналарын, 4000 чалаг-тергерин болган мотоцик-лдерин, 9000 карман болган хөд шактары, 21000 дөмөр ортунары болган 5 ми-лдон рублдин музыка болган радио ба-раанырың салдылаан.

Ажал-агыллыг нинти хевирлериниң өздөсткөн болган күш-ажалчы арттарыны сууруч байдалче ишчөөн колхозчыны болган колхозчуларын бугурууге херелел эргөкчө чугула бараанар болуп тулук материалдары—цемент, шифер, ка-ды, тулук болган бакын херелелдиң сал-дылаарын көүдөдирин салып органиаста-лырында негет турар. Чугула сөзүгү беш чымын дүртүндү херелелкилер коопе-ративни колхозтарга 15 миллион рублдин тулук материалдарын, 150 муң дөрбөлчөк метр хире оң шпаны, 150 автомашина-ларын, хей санын сүт дөрбөлери болган бакын херелелдериниң өксө-даа ба-раанырың салган.

Бо болза колхозтарын болган колхозчу-лары хандырары-биле ажалдарын чугула өткөн болуп. Коллективизацияны дүргөн доозарына, колхозчуларын шынарды болган культуру ажалдарына байла-ны тургуларына бо дуулашканы күсөт-көдириниң чугула сорууга салыг органи-зацияларын мурунуа туруп турар. Үрөктөн салар бараан саарыгалының өздөсткөн салыг четкилерин, столоваарын калбартырын, база ол шыкка саядының материалдык базаны экижидерин өздөсткөн болган херелелкилер коопе-ративни салыг четкизи 270 тынгалы болуп турган, оң иштинде 17 раймактар болган 13 көдө магазинер турган бол-ган 1948 чылга дөмөлдөөргө салыг чери-ни 86 чедир көүдөң. Столоваарың четки-ни ийи катан өскөн. Бараан саарыгалын көүдөдир, ажалчы чоңунарың хандыр-галын экижидер болган салыг четкизи херелелкиге чокшудулар сорула-биле беш чымын дүртүндү чус ажал чыа ма-галинерин болган лавкаларын ажалтан, оларын чамдыкын чаа органиаста-тыган колхозтар тынтеринде ажалтан. Салыг четкизиңиң тулуктукуна болган оң у-лагаттарына калып салышыкыны чугу-ла 1954 чылда бөзүн 4 миллион хире рубл болган, а бүгү 5 чымын дүртүндү 10 миллион рубл чарыгатынган. Бо чо-рук магазинерин болган лавкаларын културалар, салыг четкизи чугула дер-ришкенир-биле хандырар арганы берген.

Магалинерге, давкарлаа корум-чурум-ну тургууу чорук салыг ажалдагыларын чугула сорууга болуп. Оң-биле кады саядыны культураны бедидер болган херелелкилерин негеделин хандыр-лары чугула. Херелелкилер кооперация-нын салыг четкизи бараан саарыгалының планын күсөдир-биле кады күрүнге көзө ажал-агыл продуктуларын белет-келди болган белеткелдинг продукт-ларын болуун салыг четкизи дымчыштыр чоңа салдылаарына база иделейип киржин турар.

П. ГУСЕВ, обкуукомунуң даргалымын орулакчызы.

Мал кыштагыдышыкына белеткелди күштөлдөр

Каз-Хем районуң колхозтары мал че-ми белеткелериниң планын иштинде-биле 101 хуу күсөткөн, мычарга «Кызыл тук» — 163 хуу, «Ленинч орук» — 136 хуу белеткөн. Илдыг-даа болза, «Сталин-чы орук», «Октябрьны 14 чымы» шы-кан чамлык колхозтар ситен планын ара-тка чедир күсөткөн. Ол шыкка мадым күсөткөн семиртилген органиастар, кыш-кы оларын камгалар айтыр райондуң кайы-даа колхозтарында тургустумай турар.

Мал ченин тептес белеткел, бар ситен-нери чарыгдарына график тургуспа-нында «Кызыл тук» колхозун ситен эртен кыжын февралда-ла доодулаш, нинтиниң маынга элөөн берген тавар-жын турган. Шак илдыг байдал «Тил-ке», «Октябрьны 14 чымы» болган өксө-даа колхозтарга база таварышкан. Ол чо-рукту колхоз баштар черин өрөөдиге долурбайн турары шын өвөс.

Бышкы тураларга таарымчалыг, мал-га четир кажаалар белеткээр чорук күр-үенин мал өстүрер планын ботандырары-га холбошкан кол айтырларың бирөөн. Бо

таалаы-биле «Октябрьны 14 чымы» кол-хозтуң шөр мал фермалынын эргелекчин эш Биче-оолдур дүрүлгүлөөн районуң кал-барты чугула. Мерген болган Терликте кыштарын ол улетерип белеткөөн. Тай-галарда хар чап, кыштын айлары чок-шупал келгиче районда мал кажаалары тудар план күсөткөнөөн, бар кажаалар-ны сентер айтырык база көдүрүбайн ту-рар.

«Тилкеге» колхоз (дарга эш Болды-рев) эртен чымын 200 койуну кажаалы-га 300 башты кампакканында ол кодан-нын хөм дыка камбар турганын илерөөн. Ол колхозта бо чымын дыка хей мал кажаа чок хөвөр. «Сталинчы орук» колхоз 40 баш нежеке кажаалын ам 3 чыл ажал үде кылган ам чадаан. Шак илдыг байдалы районуң кайы-даа колхозтарында көргү-зүп болуп.

Малды кышкы ажалды белеткел-диң илдыг хоудурамынын байламы рай-онунуң удуруткучуларын дүвүретпейн тура-ры шын өвөс. Ховуларга ажалынмай бу-дудып чылар хамык саванырың бурун болуп алып, белеткелдинг мал ченири камгалар, оңу чен чарыгдарынын гра-

фигин тургууу чорук. Мал кажааларын четчелээр, сентер, арылгар айтырыга ферма эргелекчидерин, зооветеринария ажалдакчыларын кичээлге ийи улагатты-рары чугула.

Көдө ажал-агыл продуктуларын кал-дылардан, колхозчуларын салып аларын болган белеткелер органиастарын салып органиастагыларын колхозтар-биле, кол-хозчуларын ажал-агыллары-биле ажал-агыллыг сыйы харылашкын тургуларын болган белеткелге ийи бөрү-биле улетир бараанырың салдылаарын экижидер негет турар. А ол чорук улетирин чугула бараанырыга колхозтарын бол-ган колхозчуларын херелелдерин доду-лу-биле биларин болган өрөөннү өөрүн база оларын бол бурунгар чымын бугу-рар херелетип турар барааныры чо-гуу үзөндө сөрүтүп аларын болган са-дарын салып органиастагыларын негет турар.

Херелелкилер кооперацияны болза херелелкилерин 15 иштиндедерин катты-штып турар. 4 миллион хире рубл хуу-ну капиталдыг, бугуруу хурөөнүн 30 муң ажал хуууу келтирген саванын турар обласча эш массалыг хей-инти органиастагыларын бирөөн болуп. Ол ды-ка хей салыг болган белеткел четкизи болуп турар.

Херелелкилер кооперацияны болза херелелкилерин 15 иштиндедерин катты-штып турар. 4 миллион хире рубл хуу-ну капиталдыг, бугуруу хурөөнүн 30 муң ажал хуууу келтирген саванын турар обласча эш массалыг хей-инти органиастагыларын бирөөн болуп. Ол

ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ БОЛГАШ АГИТАТОРЛАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

Совет Эвилелинин составынга Тываны киргени — төөгүлүг улулг болуушкун

Х. СЕЙФУЛИН, төөгү эргемнеринин кандидаты.

Тыва Арат Республиканын ээриби үш чылда догунушканын дургузунда тыва улус ажал-агыл болган культура төгүдөсүнүн бүгү адыраарына ээриб улулг чедирин чедип алган. Тыва улус чүгас совет улустун акы-дуума дузаламчынын ачында хамарышпас, догунуш болган ээриб улулг чедирин чедип алып аргалык болган.

1946 чылдың август 17-де «Права» сөзүнүн бижени болза: «Совет Эвилелинин акы-дуума найырамы тыва улуска догунуш национал төгүдөс хандыры берген. Совет эвилелинин итегиди дузаламчы тышкара боттарынын хамарышпас чоруун камгалап амыр, боттарынын катан төртүнүштүгүн болуш чекетелишкенин ортуна бергелери акыл эртерге баа бүгү политика, экономика төгүдөс культурулг амырдык үндөс чартылаары чедип амыр артына берген».

ССРЭ-ниң орус болган эске-даа улустарынын тыва улуска көргүскен ак-сөккөдиг, акы-дуума дузаламчы тыва болган совет улустарынын аралыгы найырамы улам быжылган.

Совет Эвилелинин ТАР-га дузаламчыны үргүлү болган илэм-бүрү хевирин бо-луд турган. Хамыктын мурунда Совет Эвилели 1918 — 1922 чылдарда чүрүштүгүн даштыкы интервенциянын үндүр ойландырына, колчакчы дөрбөчелерины уууштарына тыва улуска шуут шериг дузаламчыны көргүдүр турган. Доразындыгы чылдарда Совет Эвилели бодунун шериг күчү-биле даштыкы империализтерин оюлгалзын өзүгээр Даштыкы Монога болган Тывага шуут кылдымышаа, Совет Эвилели-биле шыгыны кон-фликтин тургуз берге, ССРЭ-ниң ма-диринг Кызыл Армияга совет-манжур кылдыгарга ак-кыдат шериглери чыгач шалып болган оон-биле чаа империалист-тин кулданшындан МАР-ны болган ТАР-ны камгалап алган.

1936 чылда ССРЭ-ниң болган МАР-нын аралыгы бот-боттарына дузаламчыга ду-гайында протоколга ат салдыган. Совет Эвилели МАР-га империализтерин хам-дыкшыныр болган таварында МАР-га шериг дузаламчыны көргүдери хүлө-өгөн. ССРЭ-ниң шериг дузаламчыны гео-графия таламы-биле ССРЭ-нин болган МАР-нын аралыгы турган ТАР-ны баа кам-галап магалып турганы илден-дир.

1939 чылдың майда япон самурайларынын улулг шериг күштери Моолдун дөвө-көричче хадап кирип келгере, мячан совет шериг күштери моод шериглер-биле кады Улахи-Годун районуна япон шериг-лериңиң бөлүгүлөшкенин бүзөлдөп чыгач шалып, япон империализтерин эжелеткен МЯ-ны, а ол ишкан ТАР-ны баа камгалап алган.

1941—1945 чылдарда Совет Эвилели болган оон шериг күштери фашисттер Германия болган империализтерин Японияны чыгач шалып, делегейниң эске-даа хөй-хөй улустары шынаш тыва улусту баа империализтерин кулданшындан камгалап алган.

ТАР-ның улус ажал-агылнын төгү-дөсүн хандыры соруга-биле Совет Эвилели кайтамчы улулг дузаламчыны көргүдүр турган. ССРЭ дыка хөй акша-хөргөрилерин дедир өздө чока азы а-жож чыгачылыг байдаларга чөдн кыл-дыр Тывага берип турган.

ССРЭ-де ТАР-же көдө ажал-агыл ма-нишарыны, үлетпүр бүүдүргөлеринге де-рент-хөргөсөдери, транспорт хөргөсө-дери болган кабыл хөргөсөдиг аны-бүрү бектик шынары баранынын деле-гей рыноктарындагыдан күдү өрктө-терге болган хөй көзүндө чыгачылыг байдаларга чөдн кылдыр сөөртүн ки-рип турган. Тывага бүүдүрөн про-дукцияны Совет Эвилели Тывага ажалыг бо-лур кылдыр салып ал турган. Ол таламы-биле даразындагы хөргөсөдери чыккы айтырга-ла четчир. 30 чылдарың ортан үзүндө чедир ТАР-ның бектөдөгү органи-зациялары ачы артардан бири сөрт-түнү киш кезин 40 акша-биле салып ал турган, а 1936 чылдан эгелеш ССРЭ-ниң Даштыкы саяманын Улус Комисса-риядың саяманы өзүгээр киш кези бүүдүргө 275 акшаны ачы артарга төлөп берип эгелеш.

1925 чылда-ла Совет Эвилелиниң ак-ша-хөргөсиз-биле Тыванын ооды-үлет-пүр бакылыны организация, ол чорул ТАР-ның экономикалыг хөргөсөдери-ге болган сан ажал-хөргөсөдери таарыштыр тургузарына улулг ролду ойноан. 1936 чылда Совет улустун дузаламчы Тывага «акша» деп национал валютаны чө-руткан, оон быжыг үндөс Совет Эвилели дөткөн турган.

Совет Эвилели Тываны болушу болуп турган адын тышкара уургайларын оларын бүгү дерент-хөргөсөдери-биле ТАР-ның чыгачы оон өчүдүр кыл-дыр камчыны берип, Тывага гостотар организациярына дузалаан. Совет Эвилелиниң акша-хөргөсиз-биле акционер-лиг ниитилешти — «Совтранспорт» ор-

ганизация, ол ниитилеш Тывага авто-мобиль оруктарынын тудуушкунун чорууду, автомобиль транспортуңу ажалың таарыштыр тургузуп турган.

Тыванын национал культураның төгү-дөсүн дүргөдериңиң хөргөсө Совет Эвилели ТАР-га үлеттиниксе дузаны көр-гүдүр турган. ССРЭ-ниң өртем алаан чө-дөриңиң дөткөчөс-биле Тывага национал бижикти тургускан. ТАР-ның тыва эге, ортумак болган тускай школаларын организациярына ССРЭ дузаны көргүдүр турган. Тыва школаларга байтайгы өө-редиле номнары Москвага парлаг үндү-дүр, а ССРЭ-ниң дөдө өөредиле чө-дөриңе хөй сайыг анык тыва национал кадрларын белекчеп үндүрүп турган.

Совет Эвилели ТАР-га тускай эрген-дирлериңиң хөй сандыг кадрлары-биле кайтамчы улулг дузаны көргүдүр турган. Совет башкылар, амчилер, агрономдар, зоотехниктер, инженерлер болган эске-даа тускай эргендирлер Тыва Арат Респуб-ликалың экономикалың болган культура-лың төгүдөсүнге ады берип, чедириниң акылдып турганнар.

Чуртка турган орус чон ТАР-ның чедириниң төгүдөсүнге улулг ролду ойноган. Үлетпүр бүүдүргөлеринге болган гостотарга ажалыңарыңың кол болган мергезилди кезин орустар болуп турган. Орус тарамчы ажал-агылларың элөөн хөй кезин колхозтарга каттышкан турган. «Күш-ажалдың хостуу» деп баштайгы орус колхоз Торолың суурга 1929 чылда организацияланган. 1930 чылда Оссонова суурга «Кызыл партизан», Балгазын суурга «Кызылдиниң чыбыкчы» деп баа бир ийи орус колхозтар организа-цияланган. 1941 чылда Тывага 17 орус колхозтар, а 1944 чылда — 20 колхозтар ажалдан турган. Чамдык орус колхозтарга тыва эртерге баа кирип турган. Орус колхозтар болза, республиканың бүгү ажалыч тарамчыларына үдөгөр-чөкчө болуп турган болган ажал-агыл-нын социализмг системаның хуу тарам-чыларың ажал-агылдың артык-чыгунун хөргө кырында көргүдүр турган. Чыккыларга, 1940 чылда хуу ажалыңды камгаламчы дүдүдүн гала-на орту-ма-биле 6—8 центнери алганда, колхоз-тор ортумак-биле гала-на 14,98 центнер ил ажал ал турган. Ол-ла чылын кол-хозтарга бир сар инектер сүт салдымын 1129,7 литр болуп турга, а артарарың хуу ажал-агылларыңа 200—300 литр болуп турган.

Орус колхозтар болган хуу тарам-чы ажал-агыллар республиканың бүгү өдөс ажал-агылдың элөөн улулг чөри элөп турган, чыккыларга, олар 1941 чылда чуртуну бүү тарыга шөлүнү 30 ажал хууун тарааннар.

ТАР-ның орус чону чуртка культура тургузушкунуңуң төгүдөсүнге улулг саяманы чедирин турган. 1943—1944 өөредиле чымында ТАР-га 39 совет эге, чөдн чымын болган ортумак школалар ажалдан, олар тыва школаларга улулг ду-заны чедирин турган. 1921 чылда-ла Тывага чурттан турган совет хаматтары-нан ажалчылар болган тарамчылар депутаттарың Советиниң үдөгөсү боштан Орустун Совет Бот-өргөдөсү күш-ажалды колдонанын (РСФСР) тургу-дөс турган. Орус чурттамчылар чөдөсү Советтерин тургузушкан турган. 1932 чылдың майда ССРЭ-ниң болган ТАР-ның чактарының аралыгы дугу-жуга кылдыган, оу өзүгээр Орустун Совет Бот-өргөдөсү — күш-ажалды колдонанын өдө тургустунган болган Тыва-да чурттан бүү совет хамат-тылары ТАР-ның хоойдуларына ча-гырты берген. Орус чурттамчы-лар чөдөсү ТАР-ның чөдөсү сүзү өргөдөсү чыгыркан совет хаматчы-ларың комитеттери тургустунган. Совет хаматчыларың комитеттериниң ач чугула соругаарыңың бириккн болза, чуртун капиталыстыг эвес оруктан со-циализмге төгүдөсүн хандыры дөш демисеге ТАР-ның өргө-чатырга органи-зация, тыва артарга бүү таламы ду-заламчы көргүдери болуп турган.

1941 чылда чедир хөй-хөй совет хамат-тылары ТАР-ның өргө-чатырга органи-зацияга ажалдан турган-ла болза, олар сонгудаларга киришпей турганнар бол-ган ол организага сонгудурай турган-нар. 1941 чылда Х Улулг хуралга хүлөп алынган ТАР-ның чаа Конституцияны өзүгээр ССРЭ-ниң ТАР-да чурттан бүү хаматчылары ТАР-ның хаматчылары-биле дөс эргелг үдөсүнгерге чуртун өргө-чатырыңың бүгү организага сонгуду болган сонгудар эрген тывек-сэн турган. Совет хаматчыларың ко-митеттерин ажалыч чоннарың Хурал-дары кылдыр өдө тургустунган.

1932 чылда совет хаматчыларың ко-митеттериниң тургустунганы, а оон соон-да 1942 чылда оларын ажалыч чонна-рың Хуралдары кылдыр өдө организа-цияны орус болган тыва улустарың аралында акы-дуумалыкы найырамын бижанымың дугайы, ТАР-ның Совет Эвилели-биле улам-на сыйры чөккүшү-лөш олурганмың дугайы хөргөсөп турар.

Тывага турган совет школалар 1942 чылда чедир РСФСР-ниң Чырыдышкы-

ның Улус Комиссарының өргөдөсүнө турган. 1942 чылдың төңүзүндө Тывага бүү совет школалар, а ол ишкан совет хаматчыларың комитеттериниң өргөдө-сүн турган культура бажындары, клуб-тар, номчулга бажындары, библиотекарлар болган культура-чырымышкының өскө-дөс алаан чөдөри — ТАР-ның Улус чы-рыдышкының министрствозунга дам-чатынган.

Тыва Арат Республика капиталыстыг эвес оруктан социализмге төгүдүр турган. Илчала-даа ол дөргө, ТАР-га социализмг тургузулг тилөөн турган дөш ол эвес. Ол дөргө, ТАР капиталыстыг таламың эвөс, харын социализмниң таламың төгүдүр турган дөш ол. ТАР-ның үлетпүрүңе, транспортуңа, харылааныңа, сал-чөдү системаныга күрүнө өчүдүр тергидеп турган. Илчала-даа көдө ажал-агылга хуу-тараачын өчү шуут колдон турган. Тывага тарамчыларың ортуңа кулак-бай капиталыстыг элементтер баа тур-ган. Капиталыстыг эвес төгүдөс чүгас социализмг төгүдөс бооп болур. Ол та-ламы-биле ТАР социализмниң таламың төгүдүр турган, илчала-даа чуртуну улус ажал-агылдың хуу тарамчы ажал-агыл-лар тергидеп турганың байдалыңа капиталыстыг элементтерин көвөйшкы-нинең үндөс баа турган.

Капиталыстыг эвес төгүдөс чөдөс а-дының элөөн улулг чедириниң турган-да болза, ТАР экономика болган культу-ра таламы-биле алырга, ССРЭ-ниң мурун-да догундугай чөри, илчала-даа ам орачөк буржуаз хөргөсө национал об-ластары-биле болган республикалары-биле дөмөйлөргө, дыка догундугай турган. Тываның көдө чөдөсү артар амыр-дыккын көшкүн хөдөриң чөдөриңиң үр-гүдөсүншан турган. Артарарың ортуңа байларың мөчүлгөс хө-нөр артан турган. Үлетпүр болган күрүнөң баа кооперация-ның хөдөсү турган улус ажал-агылдың өскө-даа алырары колчак төгүдөсүн турган. Культура тургузушкуну-лупуңуң таламы-биле баа догундугай тур-ган. 1941 чылда артарарың школа назы-млы тургаларың чүгас чартымыңдан элөөн эвөс школа өөредилегинге хаара туттуңган турганың демисегерге-де чет-чир. Чөдөс чылдарыңа догундугай хөдөсүңиң шуут улулгкар, эргн тургузушкунуң артык-чынырдан шиттирелг хосталыр тыгыз-де, Тываның экономикалыг амырдыкың социализмг чартыламы дүргөн темп-дери-биле чорудары эргөжөк чугула турган. Тываның ажалыч чоннары ол төгүдүр со-руларың ССРЭ-ниң акы-дуумалыкы улу-стары-биле сыйры каттышкан алган, өд чедириниң, дүргөс-биле шиттирелг шыдаар турган. Социализмниң таламың Тываның төгүдөсүн болган тыва артарарың мөдөриңиң өздөсүнүн хө-дөс-чөргөсиз-биле тыва улустун «ортуңа» ТАР-ның Совет Эвилели-биле каттышкан турганың күдө-чүтүдүрүң шөкчөккөниң өйү келип, быжыгың олурган деп чөдө мичанган билдингир.

1941 чылдың июнь 22-де ТАР-ның Х Улулг хуралының ажалыңарың муру-нунда фашисттер Германияны Совет Эви-лелине оор өзү-биле халдынымың дугайы билдингир келген. Совет Төрөн чуртче фашистериниң дөр-бөчн халдышымың дугайында мөдөн хурал дынаш, ол айтыр мөдөн таламы-биле тускай угууларың хүлөп алган. Ол угуулада чугааламы болза: «Бодунуң революстуг партизаның болган чыгача болган тыва улус фашисттер агрессорларга ууру совет улустун демисеге амы-тмын хараанамалы, фашисттер агрессорлары ашкан эчө тыгызде чедип алдыныгө чедир болуңуң бүгү күштери-биле болган хөргөриңиң-биле киржирге бөдөй».

Илч илчамдыг совет Төрөн чуртче фашистерин оор өзү-биле халдышымын Тываның бүгү ажалыч чоннары хайык-тыркан, оларын чурктерин каржы дай-мынарга ууру килөсөшкөн болган көр хөдн чөк чорук долган. Тываның ажалыч чоннары боттарың Араттын революстуг партизаның уурутуламы-биле боттары-ның бүгү күштериң дөшпөгөдө кижи тө-рөдөсүнүн дайыныры — герман фаши-стерге ууру демисеге мобилизация.

ССРЭ-же фашистерин оор өзү-биле хал-дынымын соонда ТАР-ның бүгү ажал-агыл болган политиктиг амырдыкың ни-ти дайында — герман фашисттерге ууру ма-дырың демисегил турган Совет Армияга бүү таламы дузаламчыны көргүдериңиң өргө-ажактарыңа таарыштыр, дайымың байдалга өдө тургустунган.

Тыва улус фронтуга илчөйкөй дуза-лан, оон шымың өддөри болган кыстары тулушкунуңуң шөлүнө ССРЭ-ниң акы-ду-мула улустары-биле кады боо-чөдөсү хөдөсү тууру алган дайымы-биле демисегил турган.

Тываның чону Ала-чуртуну Улулг дайы-нымың чылдарында 40 миллион рубль тү-нүг материалдыг дузаламчыны Совет Ар-мияга берген. Тываның ажалыч чоннары

совет айтты шериглерге 40 муң ажал-агыл берген, боттарың акша-хөргө-сиз-биле «Тыва улус — фронтуга» деп би-жиктеринг 10 дайымы самолеттарын тур-густунан эскарлыкың чоруду берген болган Украин ССР-ниң Киев обламыныг көдөсчүлөриңа 19 муң хире баш саныг инектерин дузалаан.

Дайымы үзүндө фронтуга дузаламчы көр-гүдөр соруга-биле ТАР ССРЭ-же мал бол-ган илчө-бүрү көдө ажал-агыл про-дуктарың үлетпүрүн улулг турган. Чылды-на ортумак-биле Тывадан ССРЭ-же 100 муң баш хире малды үндүрүп турган.

Тыва эки-турачылар бодунуң улулгунуң илчөсүн болган күдө-сөрүн шынык-тырғаннар. Тыва эки-турачы гвардей-лер фронтуга өрө-илдиң, мадырыг чө-руктарың кылган. Хөй-хөй тыва эки-ту-рочылар ССРЭ-ниң болган ТАР-ның өр-төриң, медальлары-биле шаптылган, а бече лейтенант эн Чуртун-оол Совет Эвилели-ниң Мадыры деп бектик атты алган.

Дайымың таварыштырганы бергелер түрө-дөс, Совет Эвилели ТАР-га дузалам-чыны сөкөсатпай турган. Совет Эвилели Тываны бүгү-ле эргөжөк чугула бараан-нар-биле, оон иштинде дайын байланында өч хөдөр барааннар-биле бүрүн хандырып турган.

Совет Эвилелиниң фашисттер Германияга ууру Ала-чуртуну Улулг дайымың чылдарында ажалыч артарарың иштинге ССРЭ-ниң составыңа ТАР-ның кирери дөш мөдө-рлөттү; хөй-ниити шөкчөккөн онза кал-барың. Тываның ажалыч чоннары күдө-сөрүн изерттешпешан, ТАР-ның Биче Хуралының VII Онда сессиясы 1944 чылдың август 17-де «Тыва Арат Респуб-ликалың Совет Социализмг Республика-лыңың Эвилелиниң составыга кирериниң дугайында» декларациямың хүлөп алган.

РСФСР-ниң Дөдө Совети ТАР-ның ажалыч чоннарыңың Биче хуралыңды илчөп хандырган. ССРЭ-ниң Дөдө Со-ветиниң Президиумуңуң 1944 чылдың ок-тябрь 11-деги болган РСФСР-ниң Дөдө Советиниң Президиумуңуң 1944 чылдың ок-тябрь 13-теги Чарлыктары-биле Тыва Арат Республика Совет Социализмг Рес-публикаларың составыга хүлөп алдын-ган. Россия Федерациямың составыга республика организамя дөрт чыгыртыр Тыва автономнуң область тургустунган. ССРЭ-ниң акы-дуума улустары-биле кады чурттар болган ажалдыр деп тыва улус-тун күдө-сөдөс мичаар боттанган.

Тываның Совет Эвилелиниң составыга киргени хөргө хирьында тыва улустун акы-дуума совет улус-биле катан каттышканы болур. Тыва улустун эрге-шары бээр төгүдү Россияның улустары-биле, хамыктын мурунда улулг орус улус-биле ханы харылаамды турганы билди-гир. Тыва Россияга хөргө хирьында Ок-тябрь революцияның мурунда, 1914 чылда каттышкан чөри, илчаламчы Тыва мичаара ханың Россияның дар-лактарын колониялы апарган, а 1944 чылда тыва улус ССРЭ-ниң акы-дуума улустары-биле деп эргелг өдөгөргө өк-тура барылаамды каттышкан.

Тываны ССРЭ-ниң составыга хүлөп алган болза, тыва улустун төгүдөсүн чаа, чыратамдыг үен ажалтан калчаар-даа ажал чугула болушкуну бо-лур. РСФСР-ниң Тыва автономнуң обламыңды тургустунганы болза, мер-ген угааның дөшкөч-сталинчы национал политиканың амырдыкы боттанган болур. Тыва улус боду-нуң экономикалың социализмг эгелерге дүргөн темп-биле чартып тургузар бол-ган болуңуң национал хевиринг, соци-ализмг утто-шынарың культураның төгү-дөр артымы алган. Ол арга практика кырында бөттүг чүгөчө шынып турар. Ол дугайың Совет Тываның турул келген 10 чымыңды илчине экономикалыг болган культурулг төгүдөсүн чедип алган чедириниң хөргөсүн турган. Капиталыстыг тургузушкунуң, харын-лаа капиталыстыг мурундагы илчине-экономикиг формацияларын мурунга социализмг тургузушкунуң артык-күштүгү ам Тыва-да догу хөмчөдөсүн-биле көстүп турар.

СЭКП Тон Комитеди болган Совет чык-кет Совет Тываның экономикалыг болган кулак турдулг хөдөсүлөшкөс улулгкар таламы-биле тодарай төгүдөсү боттадырлар. 1949 чылда чедир Тываның көдө ажал-агылыңа үрмөк хуу-өчүдүр тарачын ажал-агыллары көдөн турган. Үрмөк тарачын ажал-агылларың социализмг эгеге чартырыңың карачаныг оруу бол-за, көдө ажал-агылдың коллективиза-цияды болуру билдингир. Тывага хоудан-гай мал ажалы болган кончүг эвөс хөдө-сүдиг чер ажалы кыдып турган көшкүн артарарың ажал-агылдың коллективиза-ция соруга салдыны келген. Чүгө коллективизация тыва артарын чүс-чүс чылдарыг жокудангай, адым-түрөгүн чөдөсүн, байларыңды ардыкыңдан хостоп болган болган оларга аас-кежигин, бай-шыдыгын, күбүтүлүг амырдыкы хан-дыры болуп турган. Тываның байдалы

дарында коллективизация-биле кады көш-күн артарарың сууржун чуртталгаке илчөдөри боттадыры эргөжөк чугула апарган.

Анык Тыва автономнуң область үлет-пүрү түргөсүн болган төгүдөсү, транспортту шиттирелг экиадери, доо-райлары, үлетпүрү болган колхозчу сууларың тургузары баа чаагайдыр, тыва улустун материалдыг чаагай чөдөсүн болган культурулг дөшкөсүн үндөсүнүң-биле көдөсүрү баа-ла эргөжөк чугула турган.

Тыва автономнуң область, аныгыга оон тургустунганың байтайгы чылдарында, патриархал-феодалдыг тургузушкунуң ар-тымшкыныры кончүг күштүг болуп тур-ган. Ол артымшкынар чүгас кижилерини мөдөриңге эвөс, харын-даа хуу амыр-дыккын көшкүн артарарың амырдык-чуртталгамыңа артык турган. Амыр-дыккын көшкүн хөдөри, шыналыг төрө бөдүрүнүң чагылыңа кадалаан хоудан-гай амырдык патриархал-феодалдыг тургузушкунуң артымшкыныры болуп ар-тык турганы илчөс. Оон аныга, көдөсө мөчүкчү чүдүрүк-бай идегеттер баа ар-тык турган. Тывага аныг демисеге ажал-агыл артар колхозтарга массалы-биле кирип эгелешке онза чидилген.

Тыва областың партия организациясы, партияны күжү оон хүрөөсүнүн чыгы-сы элчине, оон улус-биле чырымыс харылаамды, а улустун күжү — партия-ны долганмы оон сыйры каттышканын-да деп чөдөс билдишкен, Тываның ажал-агыл чоннары СЭКП-ни болган совет эргө-чатырганы долганмы мобилизация, сый-ры каттыштырып турар. Коммунистер, комсомолчулары баа областың бүгү ажалыч чоннары буржуа национали-стерин болган улустун өскө-даа дайы-нырың илчө-бүрү чыккыларынга хам-дарыштыр политиктиг сөрөмчөлөтө бол-ган большевиктиң энтеп чөк чорукка ки-жилдиң турар. Кижилерини мөдөриңде феодализмди болган капитализмни ар-тымшкыныры-биле демисеге байлап турар. Партия болза, ССРЭ-ниң өскө акы-дуума улустарың элөөн кыш чылдар бурундулг чөдип алганмы илчөс чаа социализмг амырдыкы тыва артарга тургузарын чедириниң шиттирелг турар.

Чонуд хөргөсө барааннарың бүү-дөри шыгымың көдөриң хандырыны, совет сандыг кижилериниң бол-ган ССРЭ-ниң көдө ажал-агылдың улам-дык хөдөсүр таламы-биле тодарай хө-мчөгөри аныккан партияның XIX съезди-ниң директивалары болган партия ТИ-ның баа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-дөлиниң оон даразындагы докталары, а ол ишкан СЭКП ТИ-ның сөдөсү бол-ган февраль-март баа июль Пленумна-рың шиттирелгери Совет Тываның бай-далыңа күдөсүр таламы-биле тыва-ның партия организациямың улулг органи-зацияг ажалдырың чоруду турар.

Совет Тываның тулушкунуң бүгү адырамың партияның итегиди дуза-ламы болза комсомол болуп турар. ВЛКСМ-ниң Тыва областың организациясы бодунуң хүрөөсүндө 15 муң хире аны-жактары каттыштырып турар. Тываның байдалыга ол баа дыка улулг организа-стыг күш болур. Комсомолдуң ууруду-ламы-биле Тывада бодунуң хүрөөсүндө 14 муң ажалыг школалар санатынып тур-ар пионер организациямы ажалдып турар.

Тыва автономнуң областың профвен-ди область ажалдан турар бүгү ажал-агылдары болган албан-хаакчыларың 90 хире хууун каттыштырып турар.

Совет Тывада ажалыч чоннар депутат-тарың область Советинде аныга ажалыч чоннар депутаттарың 14 район, 4 хөдөр болган 69 көдө (сум) Со-веттери ажалдан турар. Тыва автоном-нуң областың Советтери Советтер чыны-да доктаамал комиссарларын системалыг дамчыткан ажалга чүгө депутат-тары эвөс, харын хөй саныг совет ак-тивчелери баа хаара тутушкан, боду-нуң ажал-чоруугазын кыял-биле көр-өтөшө.

Тываның ажалыч чоннары чөдөсүн болган ССРЭ-ниң баа РСФСР-ниң Дөдө Советтериниң депутаттар сонгунуңа илчө-көйгө киржип турар. 1954 чылдың март 14-те ССРЭ-ниң Дөдө Советтерге депутат-тар сонгудалы областың бүгү ажалыч чоннарың илчөкөйгө киржиген-биле политиктиг улулг көдөрүлүшкүнүң бай-далыңа эртен.

Совет Тываның ажалыч чоннарың политиктиг мөдөриңде эскен, СЭКП-ни долганмы оларын сыйры каттышканы бүүдүргө планнарың күдөсүр болган ажал күдөсүр дөш социализмг чырык-тары калбартаандан болган СЭКП ТИ-ның баа Совет чакытын чорудуп турар политика, ажал-агыл болган өскө-даа хөмчөгөри боттадырыңа илчөкөйгө киржигелден баа илери турар.

Тыва автономнуң областың тургустун-ганың соонда Тываның бүгү улус ажал-агылдың ССРЭ-ниң социализмг ажа-ныканың ниити системаныңа кат-

тыштырымы эргөжөк чугула турган. Үлет-пүр, транспорт, садмы болган саң-кредит системаны ТАР-ның туруп турган үзүндө-де күрүсөң болган кооперацияны хөдөсүн турган. Ажал-агылдың ол чөдө-ри болган саң организа ССРЭ-ниң со-циализмг ажал-агылдың ниити сист-еманыг дөрөан-на каттыштырылган. Со-рула болза ол туруп турган ажал-агыл чөдөри, саң организа оон илчөй бол-баарында болган сайырадында баа Тыва автономнуң область үлетпүрүнү чаа одаларын тургузарыңа болуп тур-ган.

Тыва чөккү чылдарың иштинде Совет Эвилелиниң сайыраңгай даг болган мичаар үлетпү

